УДК 159.942

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ РИС ЛІДЕРА У СТУДЕНТІВ-ВОЛОНТЕРІВ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Н.А.Шелест

Анотація. *У статті розкривається ефективність рис лідера у студентів-волонтерів та їх волонтерської діяльності. Аргументовано, що формування у студентів- волонтерів рис лідера підвищує у них рівень самоповаги та підтримує вмотивованість виявляти відповідну активність.*

Ключові слова: *студенти-волонтери, риси лідера, сензитивність, креативність, навички роботи в команді.*

Аннотация. *В статье раскрывается эффективность черт лидера у студентов- волонтеров и их волонтерской деятельности. Аргументировано, что формирование у студентов-волонтеров черт лидера повышает в них уровень самоуважения и поддерживает мотивацию проявлять соответствующую активность.*

Ключевые слова: *студенты-волонтеры, черты лидера, сензитивность, креативность, навыки работы в команде.*

Summary. *The article reveals the efficiency of a leadership traits among volunteer students and their volunteer activity. It is argued that the development of the leadership traits among volunteer students improves their self-esteem and motivation to display proper activity.*

Keywords: *students volunteer leader traits, sensory, creativity, teamwork skills.*

Актуальність дослідження. Волонтерську діяльність трактують як форму громадянської участі в суспільно-корисних справах, спосіб колективної взаємодії й ефективний механізм вирішення актуальних соціально-педагогічних проблем.

Сучасні дослідження проблеми лідерства у студентів-волонтерів доводять, що лідером стає

© Н.А.Шелест

людина, яка наділена лідерськими якостями, або має лідерських потенціал, що може реалізуватись у відповідних ситуаціях (Н.М.Івченко, Р.Х.Вайнола, А.Й.Капська, Н.М.Комара, П.В.Лушин). Проте ні в науковій, ні в методичній літературі в достатній мірі не розроблені технології вияву та формування лідерських якостей у волонтерській діяльності.

Мета статті є розкриття особливостей вияву рис лідера у студентів- волонтерів та ефективність їх волонтерської діяльності. Розглянуті особистісні риси, притаманні лідерам волонтерського руху.

Волонтерський рух функціонує в будь-якому суспільстві за наявності тієї частини населення, що потребує допомоги. Насамперед, це діти-сироти, діти, позбавлені належної уваги з боку батьків, інваліди, люди похилого віку, молоді люди без будь-якого заняття, дорослі безробітні та інші. Безкорислива допомога добровольців дозволяє суспільству розв'язати проблеми фізичного, психічного, соціального становлення його громадян [9].

Значну групу волонтерів утворюють студенти вищих навчальних закладів. Зазвичай, це майбутні фахівці з соціальної педагогіки, психології, соціальної роботи та інших спеціальностей, близьких до профілю діяльності центрів соціальних служб для молоді чи громадських організацій. Цілком природно, що їх цікавлять професійні проблеми, вмотивовані набуттям фахових знань, умінь та навичок та важливих особистісних рис, зокрема й лідерських якостей, необхідних для реалізації низки професійних можливостей [2].

Лідерські якості потрібні волонтерам, які працюють з дітьми в дитячих притулках, підліткових клубах, закладах культури, спортивних секціях, екологічній сфері, правозахисних програмах. Волонтери-лідери краще проводять соціально-виховні заходи чи пошук джерел надання матеріальної допомоги, можуть допомогти розв'язати побутові питання, психологічно підтримати людину, яка потребує цього. Дослідження особливостей вияву рис лідера у волонтерів є важливим науковим і практичним завданням.

Лідерство супроводжується додатковою соціальною та громадською активністю суб'єкта, з чим фахівці і пов'язують волонтерство [3]. Навіть більше, наприклад, В.Полтавець, вважає, що волонтерський рух є масовою формою вираження соціальної активності молоді, а М.Дейчаківський підкреслює, що волонтери – це найактивніші представники різних груп населення, тобто особистості, спроможні вести за собою інших [10].

Волонтерську діяльність визначать і як сферу особистісного розвитку, який характеризується набуттям нових знань, умінь і навичок, удосконаленням здібностей та стимулюванням ініціативи і творчості [3]. Тобто що волонтерський рух – це активність, одночасно спрямована і на зміну соціального середовища, і на зміну себе.

Проте особливості взаємозв'язку рівнів вияву рис лідера та ефективності діяльності волонтерів вивчені недостатньо.

Для проведення експерименту ми відібрали 123 студенти III-IУ курсів спеціальностей соціальна педагогіка, психологія, соціальна робота, які брали участь у волонтерській діяльності протягом не менше одного року.

Таблиця 1

Рівні вияву рис лідера та ефективності волонтерської діяльності у студентів III-IV курсів (у балах)

Рівень вияву рис лідера	Кількісні показники вияву рис лідера(М±т)	Кількісні показники ефективності волонтерської діяльності (М±т)
Високий рівень вияву (п=41)	10,8±0,27	11,2±0,25
Середній рівень вияву (п=41)	8,7±0,24	9,0±0,21
Низький рівень вияву (п=41)	6,5±0,22	6,8±0,20

Експерти за 12-бальною шкалою оцінювали вияв рис лідера в обстежуваних і ефективність їх волонтерської діяльності (зараховувався середній результат).

Всі досліджувані були поділені на три групи. До першої групи ввійшов 41 студент з найвищими показниками вияву рис лідера. До другої групи - 41 студент з середніми показниками, до третьої - 41 студент з найнижчими показниками.

Виявилось, що у групі студентів з високим рівнем вияву рис лідера (10,8±0,27 бала) кількісні показники ефективності волонтерської діяльності дорівнюють 11,2±0,25 бала, а у студентів з середнім рівнем вияву рис лідера (8,7±0,24 бала) - 9,0±0,21 бала. Різниця між середніми арифметичними

статистично достовірна (p<0,001).

Отже, риси лідера дозволяють волонтеру краще виконувати соціально- реабілітаційну роботу з попередження та подолання негативних явищ у молодіжному середовищі, а саме: працювати з молоддю, схильною до асоціальної поведінки; допомагати подолати шкідливі звички; забезпечувати підтримку та розвиток соціально дезадаптованої молоді; підтримувати людей, які перебувають у кризовому стані (постраждали від фізичного, морального, сексуального насильства); підтримувати осіб, схильних до суїциду.

Риси лідера дозволять волонтерам краще працювати з соціально незахищеними групами молоді: розвивати творчі здібності молодих інвалідів, організовувати соціальну допомогу самотнім матерям, молодим сім'ям тощо.

Особливо важливі риси лідера для волонтерів, які забезпечують соціальний розвиток молоді та її інтеграцію у суспільство шляхом формування цінностей, інтересів і потреб, а також сприяють самовизначенню і самовдосконаленню.

Далі досліджувані всіх трьох груп оцінювали себе за допомого тестових методик: схильність до емпатії (за І.М.Юсуповим); самоповага, вольові особливості, активність (за семантичним диференціалом Ч.Осгуда, методика адаптована співробітниками психоневрологічного інституту ім. В.Бехтерєва); сформованіть рис лідера (сензетивність, креативність, навички співпраці за Т.В.Махіною); спроможність впливати на оточення (за Є.С.Яхонтовою).

Спочатку у всіх досліджуваних групах вивчався рівень емпатії як розуміння почуттів, психічних станів, взаємин з іншими людьми та емоційна чуйність суб'єкта до переживань іншого. Рівень розвитку емпатії у волонтерів є важливим чинником для виникнення у них мотивації до цієї діяльності та її збереження упродовж тривалого часу. Спроможність «проникати» у внутрішній світ іншої людини є результатом, з одного боку, позараціонального пізнання в елементарних формах, а з другого – інтелектуального пізнання у вищих особистісних формах [10]. Передбачалось, що співчуття і співпереживання спонукають людину допомагати іншим, а також те, що емпатія щільно взаємопов'язана з таким лідерством, яке ґрунтується на прагненні людини віддавати свій час і сили іншим людям, служити їм. Результати констатувального експерименту виявили, що емпатійність у студентів з низьким рівнем сформованості рис лідера дорівнювала 52,6±1,3 бала, у досліджуваних з середнім рівнем – 62,8±1,5 бала. Різниця між середнім арифметичним статистично достовірна p<0,001. Різниця між показниками середнього і високого рівня (68,2±1,6) також статистично достовірна p<0,05.

Отже, емпатія є одним з важливих чинників, що впливають на ефективність волонтерської діяльності та на вияв лідерства в ній. Ця риса сприяє розгортанню соціально зумовленої поведінки особистості, альтруїстичних мотивів.

Лідер волонтерського руху схильний жертвувати особистими інтересами, допомагаючи іншим людям, його турбота безкорислива. Це лідер, у якого інтереси іншої людини або групи займають високе місце в ієрархії мотивів соціальної активності. Зрозуміло, що такі критерії моральної оцінки особистістю своєї активності можуть пояснюватись з різних позицій. Наприклад, на психодинамічному рівні вона розглядається як невротична потреба суб'єкта в послабленні почуття вини, або як компенсація витісненого раніше первинного егоїзму. Проте, на наш погляд, тут недоречна ні абсолютизація співчуття і співпереживання, ні їх недооцінка, а також зведення їх винятково до одного джерела активності [1].

З'ясовуючи вияв самоповаги, вольових особливостей, активності у осіб з різним рівнем сформованості рис лідера, ми застосовували методику особистісного диференціалу, адаптовану співробітниками психоневрологічного інституту ім. В.М.Бехтерєва. Ця методика, як відомо, розроблена групою вчених на чолі з Ч.Осгудом. Вона є компактним і валідним інструментом, який використовується як у психодіагностичній, так і у клініко-психологічниій роботі для вивчення важливих рис особистості (її самосвідомості або міжособистісних стосунків).

Ця методика є своєрідною комбінацією методу контрольованих асоціацій і процедури шкалування. Передбачалося, що три класичні фактори диференціалу оцінка (О), сила (С), активність (А) у осіб, які мають різний рівень сформованості рис лідера, будуть мати неоднакові кількісні вияви.

Проведений констатувальний експеримент (табл.2) підтвердив, що вияв досліджуваних особистісних рис у осіб з різним рівнем сформованості рис лідера різний.

З підвищенням рівня сформованості рис лідера у студентів зростає фактор сили (С). Від 7,39±0,21 бала у студентів з низьким рівнем до 8,01±0,23 бала у осіб з середнім рівнем, а у студентів з високим рівнем - до 9,84±0,31 бала. Водночас спостерігається зростання впевненості в собі, схильності розраховувати на власні сили в різноманітних життєвих ситуаціях, певної незалежності. Тобто зростають вольові риси особистості. Волонтери з більш сформованими рисами лідера більшою мірою

спроможні до вияву вольових зусиль на шляху до свідомо обраної мети. Вони здатні переборювати зовнішні та внутрішні перешкоди, що виникають у волонтерській діяльності.

Таблиця 2

Вияв особистісних рис (у балах) студентів, які займаються волонтерською діяльністю і мають різні рівні сформованості рис лідера

Назва показника	Рівні вияву рис лідера		
	низький, n=41	середній, n=41	високий, n=41
Фактор Сили (С)	7,39±0,21	8,01±0,23	9,84±0,31
Фактор Оцінки (О)	5,12±0,32	7,03±0,31	8,92±0,24
Фактор Активності (А)	4,18±0,31	4,52±0,24	5,30±0,32

Ми виявили, що між середніми арифметичними показниками фактора сили (С) у студентів з низьким та середнім рівнем сформованості рис лідера різниця статистично достовірна $p<0,05$. Різниця між середніми арифметичними показниками досліджуваного фактора у осіб з середнім та високим рівнем сформованості рис лідера також статистично достовірна $p<0,001$.

Отже, сформовані риси лідера дозволяють волонтерам виявляти вольові зусилля, коли вони мають недостатньо енергії, необхідної для виконання цих функцій, мобілізувати себе і долати неминучі перешкоди.

У період професійного навчання відбувається суттєве збагачення емоційної сфери особистості [8]. Зумовлене віком значне збільшення інтелектуальних та фізичних можливостей у студентів та досвід волонтерської діяльності спричиняють зростання впевненості у собі. Підвищується емоційний тонус, оптимізм і завзяття у всіх видах діяльності.

Фактор оцінки (О), який свідчить про рівень самоповаги, з 5,12±0,32 бала у досліджуваних з низьким рівнем сформованості рис лідера зростає до 7,03±0,31 бала у обстежуваних з середнім рівнем, а у студентів з високим рівнем – до 8,92±0,24 бала.

Самооцінка як вияв оцінного ставлення людини до себе має суттєве значення для саморегуляції її діяльності, зокрема волонтерської. Безперечно, що основним її компонентом буде – раціональний і усвідомлення суспільного значення надання допомоги іншим буде сприяти зростанню самооцінки. Водночас судження людини про міру вияву у неї тих чи тих рис не може бути позбавлене емоційного компонента. Волонтерська діяльність якраз і є такою, що емоційне в самооцінці зазвичай не створює суперечностей з раціональним, а перебуває з ним у гармонійній єдності.

Ми виявили, що різниця між середніми арифметичними досліджуваного показника у групах з низьким і середнім рівнем сформованості рис лідера статистично достовірна $p<0,001$, статистично достовірна різниця цих показників і в групах з середнім та високим рівнем рис лідера $p<0,001$.

Отже, суб’єкти, які цінують інших, належно цінують і себе - загалом чи окремі свої риси. Система особистісних смислів, прийнятих цінностей як центральний і стійкий компонент «Я-концепції» людини виконує не тільки захисну, а й регуляторну функцію. Доведений вплив самооцінки і на систему міжособистісних стосунків [4].

У студентів, які займаються волонтерською діяльністю, з підвищенням її ефективності зростає схильність сприймати себе як носія соціально бажаних характеристик. Вони більшою мірою задоволені собою як особистістю.

Щодо фактора активності (А), який пов’язаний з екстравертованістю особистості, то він з 4,18±0,31 бала у обстежуваних з низьким рівнем сформованості рис лідера збільшується до 4,52±0,24 бала у осіб з середнім рівнем, а у студентів з високим рівнем – до 5,30±0,32 бала.

Інтегральною характеристикою особистісної активності волонтерів є їх активна життєва позиція [6]. Це певна система ставлень людини до навколишнього світу і самої себе, система цінностей, мотивів, установок, виходячи з яких, суб’єкт розгортає свою діяльність. Активність волонтерів є до певної міри надситуативною, такою, що ставить надлишкові цілі, які обумовлюються не тільки вимогами ситуації. Це і є активністю в її класичному розумінні як власне джерело перетворення світу та себе.

Експеримент довів, що різниця між середніми арифметичними активності (А) групами з низькою та середньою сформованістю рис лідера статистично не достовірна ($p>0,05$), а між групами з середнім і високим рівнем – статистично достовірна ($p>0,05$).

Результати емпіричного дослідження сензетивності, креативності та навичок роботи в команді у обстежуваних трьох груп представлені в табл. 3.

Таблиця 3

Вияв особистісних рис (у балах) студентів, які займаються волонтерською діяльністю і мають різні рівні сформованості рис лідера

Назва показника	Рівні сформованості рис лідера		
	низький, n=41	середній, n=41	високий, n=41
Сензитивність	21,2±0,55	24,1±0,60	28,2±0,68
Креативність	25,8±0,59	26,3±0,71	26,9±0,64
Навички роботи в команді	22,5±0,61	25,6±0,65	30,1±0,72

Виявилось, що з підвищенням рівня сформованості рис лідера у студентів зростає їх сензитивність: з 21,2±0,55 бала у групі з низьким рівнем до 24,1 ±0,60 бала у групі з середнім рівнем.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що студенти, які мають високий рівень сформованості рис лідера, також спроможні передавати стани інших людей та свої, вони здатні до рефлексії. Така чутливість до внутрішнього світу інших людей сприяє налагоджуванню взаємин з соціумом. У цих досліджуваних добре розвинені механізми ідентифікації, соціально-психологічної рефлексії, емпатії, стереотипізації.

Спостереження доводять, що студенти з низькими значеннями показників сензитивності менш чутливі як до свого внутрішнього світу, так і до психічних процесі і станів інших людей. їм складно налаштовувати довірливі стосунки з людьми у спілкуванні та діяльності. Вони рідко займають позицію лідера в групі та за несприятливих обставин схильні залишати волонтерську діяльність.

Водночас надмірно високі вияви сензитивності, зазвичай, також не сприяють прагненню особистості займати у групі позицію лідера. Таким обстежуваним може бути притаманна підвищена тривожність, надмірна сором'язливість, вразливість і схильність до тривалого переживання важливих чи психотравмувальних подій, а висока моральна вимогливість поєднується з низьким рівнем домагань. Звичайно, йдеться не про вияви надмірної сензитивності, викликані ураженням мозку чи перебігом тих чи тих захворювань, а про значний рівень сензитивності, викликаний особливостями виховання.

Отже, для лідера важливо мати оптимальний рівень вияву сензитивності, який, з одного боку, буде сприяти розумінню себе та інших, а з другого - не буде заважати справлятися зі складними обставинами життєдіяльності особистості та групи.

Ми також виявили, що різниця між середніми показниками креативності у досліджуваних різних груп статистично не достовірна ($p>0,05$). У студентів з низьким рівнем сформованості рис лідера вона дорівнювала 25,8±0,59 бала, з середнім рівнем – 26,3±0,71 бала, а у обстежуваних з високим рівнем – 26,9±0,64 бала.

Отже, самооцінка рівня креативності у студентів всіх трьох груп вища середньої. Вона не зазнає значних змін із зростанням сформованості рис лідера. Водночас не викликає сумніву те, що лідер повинен бути спроможний застосовувати за необхідності нові підходи до розв'язання тих чи тих завдань, позбуватися стереотипів мислення і поведінки, якщо вони заважають досягненню мети групи тощо. Іншими словами, лідер просто зобов'язаний пропонувати нові способи розв'язання проблем або принаймні бути «відкритим» для прийняття їх. Це творчі можливості, що виявляться в мисленні, спілкуванні, діяльності. Ймовірно, їх статистично недостовірне зростання пояснюється особливостями самого феномена, який неоднозначно віддзеркалюються в тестах інтелекту та складно формується.

Тобто, попри те, що креативність є відносно незалежним фактором обдарованого лідера, вона забезпечує йому чутливість до проблем, відкритість новому досвіду, спроможність виявляти творчість. Як відомо питання дискусії чи є креативність «нормативним» процесом, чи вона доступна тільки окремим особистостям. Ми, ґрунтуючись на теорії «дивергентного мислення» Дж.Гілфорда, вважаємо, що її можна і доцільно формувати. Гілфорд першим виділив креативність як самостійний чинник. Він розумів її як «здатність до дивергентного мислення» за допомогою тестів інтелекту можна діагностувати тільки конвергентне мислення, спрямованого на пошук єдино вірного результату. Суттю дивергентного мислення є породження безлічі рішень на основі однозначних даних.

Зафіксоване значне зростання показників навичок роботи в команді із підвищенням рівня сформованості у студентів рис лідера. З 22,5±0,61 бала у осіб з низьким рівнем до 25,6±0,65 бала у осіб з середнім рівнем. Різниця між середніми арифметичними статистично достовірна ($p<0,001$).

Статистично достовірна різниця досліджуваних показників і між групами з середнім та високим (30,1±0,72 бала) рівнем вияву рис лідера (p<0,001).

Спостереження доводять, що обстежувані з високими показниками навичок роботи в команді, зазвичай, спрямовані на мобілізацію та об'єднання зусиль членів групи для досягнення спільної мети. Вони прагнуть формувати сприятливий психологічний клімат у групі, підтримувати бажання людей співпрацювати, враховувати їх можливості у процесі розподілу ролей в команді, відповідати за результат, якого досягла команда. Така особистісна спрямованість і відповідні навички забезпечують суб'єкту групової активності роль лідера в ній. Основним системоутворювальним фактором групових взаємин виступає мета предметної діяльності групи волонтерів, яка за своєю суттю є суспільно ціннісною і особистісно значущою.

Виконання ролі лідера у всіх видах діяльності, зокрема у волонтерській, передбачає вплив на інших людей [5]. Емпіричне дослідження спроможності впливати на людей проводилося за допомогою, як вже зазначалось, методики Є.С.Яхонтової. Водночас із сукупності заходів методики, розробленої для роботи із менеджерами середньої ланки, ми застосовували тільки її першу структурну складову: самооцінку індивідуальних здібностей і типових моделей поведінки (вже щодо волонтерської діяльності). За низький рівень відповідних навичок обстежуваним нараховувався 1 бал, за середній — 2 бали, а за високий — 3 бали. Отже, з кожної зі шкал результати самооцінки могли коливатися від 5 до 15 балів, а загальні – від 35 до 105 балів (емпірично отримані дані представлені в табл. 4).

Таблиця 4

Результати самооцінки студентів-волонтерів з різними рівнями сформованості рис лідера, спроможності здійснювати вплив на інших людей

Назва показника	Рівні сформованості рис лідера		
	низький	середні	високий
Спроможність залучати увагу до себе і своїх проблем	7,8±0,24	9,3±0,27	10,4±0,32
Спроможність моделювати мотивацію і поведінку оточення	6,9±0,30	8,1±0,31	9,2±0,30
Спроможність використовувати переваги ситуації	8,2±0,32	9,6±0,29	11,2±0,35
Спроможність створити атмосферу довіри і відкритості	9,6±0,35	10,5±0,34	12,1±0,31
Спроможність встановлювати взаєморозуміння	8,9±0,27	10,2±0,32	12,3±0,27
Спроможність виявляти настирливість і рішучість	9,1±0,24	10,2±0,30	11,9±0,29
Спроможність зробити свій вплив легітимним	6,7±0,30	7,9±0,25	9,8±0,32
Загальний результат	57,2±0,95	65,8±0,98	76,9± 1,06

Ми виявили, що зі зростанням рівня сформованості рис лідера у студентів-волонтерів зростає їх спроможність залучати увагу до себе і своїх проблем з 7,8±0,24 бала до 9,3±0,27 бала та 10,4±0,32 бала відповідно у першій, другій та третій групах досліджуваних. Ці можливості дозволяють волонтерам-лідерам розподіляти ролі між учасниками взаємодії. Самооцінка спроможності моделювати мотивацію і поведінку оточення зростає з 6,9±0,30 бала до 8,1±0,31 бала і 9,2±0,30 бала відповідно, що стає можливим на ґрунті ефективного вибору способів аргументації щодо зміни певних установок, ціннісних орієнтацій та вчинків. Показники спроможності використовувати переваги ситуації: 8,2±0,32 бала, 9,6±0,29 бала, 11,2±0,35 бала. Вони щільно пов'язані з інтелектуальними здібностями лідера. Самооцінка спроможності створити атмосферу довіри і відкритості у студентів з низьким рівнем сформованості рис лідера дорівнює 9,6±0,35 бала, з середнім — 10,5±0,34 бала, а з високим - 12,1±0,31 бала. Цей показник визначається здатністю лідера до емпатії та його можливостями викликати у партнерів зворотний емоційний відгук. Показники спроможності встановлювати взаєморозуміння зростають з 8,9±0,27 бала до 10,2±0,32 бала і 12,3±0,27 бала, що свідчить про формування у

обстежуваних навичок комунікації. Самооцінка спроможності виявляти настирливість і рішучість: 9,1±0,24 бала, 10,2±0,30 бала, 11,9±0,29 бала. Ці можливості пов'язані з вольовими рисами особистості, її здатністю впливати на ситуацію в умовах протистояння. Показники спроможності зробити свій вплив легітимним зростають з 6,7±0,30 бала до 7,9±0,25 бала і 9,8±0,32 бала відповідно, що свідчить про формування у лідерів навичок апеляції до загальних цінностей, чинних правових норм тощо.

Загалом у студентів-волонтерів з низьким рівнем сформованості рис лідера показник самооцінки спроможності впливати на інших людей 57,2±0,95 бала, у групі студентів з середнім рівнем рис лідера досліджуваний показник дорівнював 65,8±0,98 бала, а в групі з високим рівнем — 76,9±1,06 бала. Отже, риси лідера дають можливість особистості впливати на інших людей, актуалізувати або змінювати їх поведінку.

Висновки. Ефективність волонтерської діяльності студентів залежить від сформованості у них рис лідера. Високий рівень вияву рис лідера в особистості дозволяє їй краще виконувати соціально-реабілітаційну роботу з попередження та подолання негативних явищ серед молоді, здійснювати захист соціально незахищених груп, забезпечувати соціальний розвиток молоді та її інтеграцію у суспільство.

1. Волонтерам з високим рівнем вияву рис лідера притаманна розвинена емпатія. Вони здатні розуміти почуття інших та співчувати їм. Емпатія взаємопов'язана з таким лідерством, яке базується на бажанні людини віддавати свій час і сили іншим людям, служити їм.

2. Лідерство студентів у волонтерській діяльності сприяє формуванню у них вольових рис, збільшує рівень самоповаги та схильність сприймати себе як носія соціально бажаних характеристик:, підтримує вмотивованість виявляти відповідну активність.

3. З підвищенням сформованості рис лідера у студентів-волонтерів зростає їх сензитивність, дещо збільшується креативність, значно покращується володіння навичками роботи в команді. Риси лідера дають можливість суб'єкту волонтерської діяльності здійснювати вплив на інших людей.

Література

1. Альбуханова-Славская К.А. Типология активности личности / К.А. Альбуханова- Славская // Психологический журнал. - 1985. - Т.6. - №5. - С.3-18.
2. Брушлинский А.В. Проблемі психологи субьекта / А.В. Брушлинский. – М.: Ин-т психологии РАО, 1997. - 109 с.
3. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Вайнола Р.Х., Капська А.Й., Комарова Н.М. та ін.. - К: Академпрес, 1999. - 112 с.
4. Выготский Л.Собр. соч: В 6 т. / Л. Выготский. - М.: Педагогика, 1984. - Т.4. - 432 с.
5. Гуменюк О.Є. Психологія впливу: Монографія / О.Є.Гуменюк. - Тернопіль: Економічна думка, 2003. - 304 с.
6. Івченко Н.М. Участь молоді у волонтерській діяльності як соціально- педагогічна проблема / Н.М.Івченко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. - 2003. - № 3. - С.23-28.
7. Крайг Г. Психология развития / Г.Крайг. - СПб: Питер, 2001. - 992 с.
8. Лушин П.В. Психология личностного становлення / П.В.Лушин. - Кировоград, 2002. - 306 с.
9. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: Методологія, методи, програми, процедури / С.Д.Максименко. - К.: Наук. Думка, 1998. - 226 с.
10. Соціальна робота в Україні: перші кроки / Під ред.. В.Полтавця. - К.: Видавничий дім «КМ Асасіемія», 2000. - 236 с.